

Nizami poeziyasında rəssamlıq motivləri (Nizami Gəncəvi–880)

Rüstəm Quliyev

Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Akademiyası. Azərbaycan.

E-mail: painter9713@gmail.com

Annotasiya. Nizami rəssam olmayıb, amma poemalarının ayrı-ayrı bölmələrində rəssamlıq məsələlərinə toxunub, kamil rəssamın kimliyinə aydınlıq gətirib. Nizaminin qələmində usta rəssamın çəkdiyi portret insanı heyətləndirir, duyğulandırır, pozitiv düşüncələrə kökləyir.

Nizaminin doğru qənaətinə, rəssamın fırçası onun əmrinə tabe edilməli, çəvik və iti olmalıdır. Yaxşı rəssam, şairə görə, sənət əsərini satmır, zövq mənbəyinə çevirir. Nizami öz dövründə Roma rəssamlarının sənətkarlıq baxımından üstün sayır, lakin rəsm əsərlərini kopya etməkdə Çin rəssamlarına üstünlük verir. Şair deyir ki, hər iki sahə hünər tələb edir.

Açar sözlər: Nizami, fırça, naxış, rəssamlıq, sənət əsəri, simvol, tablo

Məqalə tarixəsi: göndərilib – 27.11.2021; qəbul edilib – 02.12.2021

Motives of painting in Nizami's poetry (Nizami Ganjavi–880)

Rustam Guliyev

Azerbaijan State Academy of Art. Azerbaijan.

E-mail: painter9713@gmail.com

Abstract. Nizami was not a painter, but in separate sections of his poems he touched upon the issues of painting, clarified the identity of the perfect painter. The portrait painted by Nizami in the pen of a master artist amazes, touches and notes positive thoughts.

According to Nizami, the artist's piece must be obeyed, flexible and sharp. A good artist, according to the poet, does not sell a work of art, but turns it into a source of pleasure. In his time, Nizami considered Roman artists superior in terms of art. However, he prefers Chinese artists to copy his paintings. The poet says that both areas require courage.

Keywords: Nizami, brush, drawing, art of a painter, work of art, symbol, painting

Article history: received – 27.11.2021; accepted – 02.12.2021

Giriş / Introduction

Nizaminin qələmində usta rəssam o kəsdir ki, fırça onun əlində iti işləyir, obyektiv varlığı dərinləndirən analiz edən gözü var, rəngkarlıqla yanaşı, ayrı-ayrı elm sahələrini yaxşı mənimsəyib, sənətini gəlir mənbəyi yox, zövq mənbəyi sayır, dürüst adamdır, çəkdiyi sənət əsərinə Tanrı can donu geydirir, yaratdığı əsərlər seyrçini düşün-

dürməklə, informasiyalı etməklə, ədəbə dəvət etməklə onu sənətinin seyrinə bağlayır.

Nizami rəssamlığın üç növündən söz açır – kağız üstündə rəssamlıq, ipək üstündə rəssamlıq və su üstündə rəssamlıq. Bu üçü Azərbaycan rəssamlığında varlığını hələ də qoruyub saxlayır.

Nizaminin boyakarlığa aid fikirlərini görəncə qavramaq üçün farscadan (6+5 formatda

olmaqla) heca vəznində filoloji tərcümələrimizi təqdim edirik.

Əsas hissə / Main Part

Çin xaqanı İskəndər şahın önündə aralarında pərdə çəkilmiş rumlu və çinli rəssamları yarışdırır. Onların çəkdiyi rəsmlər hazır olduqda pərdəni götürürlər. Baxıb görürlər ki, hər iki rəssam eyni şəkli eyni formada çəkib, naxışda və rəngdə fərq yoxdur. İskəndər çaşır qalır ki, bir-birinin əl işinə baxmayan iki rəssam eyni şəkli nə təhər çəkə bilər. Şah nə şəkilləri bir-birindən seçə bildi, nə də bu sirdən baş açdı. Sonda bilindi ki, rumlu surət çəkmiş, çinli isə cila (işığı əks etdirmək üçün əşyanın üzərinə çəkdiyi maddə) ilə rumlunun çəkdiyi surəti pərdədən əks etdirirmiş. Pərdəni götürəndə çinlinin rəsmi itirdi, pərdəni yerinə qoyanda çinlinin rəsmi yenə görünürdü. Yarışı seyr edənlər sonda bu qərara gəlirlər ki, naxışda (rənglərin, cizgilərin, kölgələrin kombinasiyasından ibarət rəsmdə) rumluya çatan yoxdur, cila işində də çinliyə. Dahi Nizaminin rumlunun çəkdiyi şəkli və çinlinin onu kopya etməsinə dair söylədikləri indi də aktualdır. Belə ki, dünyanın ən yaxşı rəssamları avropalılar, nəyisə ən yaxşı kopya edənlər isə çinlilərdir və bu prinsip indi də qüvvədədir [3, II c., s.1230].

*Birisi söylədi, Rum rəssamlığı
Hər ölkə, diyarda bəyənilibdir.
O biri söylədi, ey naxış seçən,
Çin naxışı dünyada bir əfsanədir.
Rumlu da, çinli də bu deyişmədə
Bilmək istəyirdi, hansı yaxşıdır.
Hər biri sözünün təsdiqi üçün
Öz dil pərgarından naxış çəkirdi.
Deyişmə somunda qərar bu oldu,
Qaş tağı sayacağı bir tağ qurulsun.
Bu tağın hər iki qaş arasına
Qoy usta bir örtü gətirib assın.
Rumlu bu guşədə çəkib yaratsın,
Çinli də o tayda qoy şəkli çəksin.
Birisi o biri rəsmi görməsin,
Ta ki bu yarışma başa çatmasa.
Elə ki işindən azad oldular,
Bax onda ortadan örtü alınsın.
Görsünlər, bu iki surətdən hansı*

*Daha çox baxımlı sayıla bilər.
Rəssamlar xəlvti, qoşa qaş kimi
İki tağ altına keçib oturdu.
Elə ki işindən azad oldular,
Aranı ayıran örtü alındı.
Hər iki nəqqaşın şəkli bir idi,
Naxışında, rəngində fərqi yox idi.
(İskəndər) bu işə çaşaraq qaldı,
Biryolluq, (bir anda) heyratə daldı.
Bu iki surəti necə oldu ki,
Onların ikisi eyni çəkibdir?
Şah iki surətə yaxınlaşaraq,
Həm ona, həm buna bir yaxşı baxdı.
Nə biri-birindən ayıra bildi,
Nə də ki bu sirdən baş açdı.
Baxdıqca çalışdı, bu sirri tapsın,
Ancaq ki məsələ aydın olmadı.
Arada birçə fərq var idi, biri
Surəti göstərir, biri alır.
İki bütənaya o müdriək baxcaq,
Ona bu naxışlar qərribə gəldi.
Həqiqət aradı, çox əlləşərək,
Nəhayət kələfin ucunu tapdı.
Buyurdu, tələsik buru cumsunlar,
Ortada ayrı bir pərdə assınlar.
İki sərgi ara pərdə gəlincə,
Biri pərt, biri də sevincək oldu.
Rumlunun naxışı yenə parladı,
Çinlinin güzgüsü, bax o, pas aldı.
Çinlinin tağında naxış yox olcaq,
Böyük şah bu işə lap heyran qaldı.
Pərdəni aradan bir daha çəkdi,
Öncəki o tablo yenə göründü.
Bildirdi ki, o parlaq tağın elə bir
Cilası vardır ki, rəsmi əks edir.
Demək ki, (yan-yana) onlar işlərkən,
Arada bir pərdə asılı ikən,
Rumlu ayaq üstə şəkli çəkirmiş,
Çinli də divarı cılalayırmış.
Bu yanda çəkilmiş olan naxışı
Necəysə o bir yan əks etdirirdi.
Bu işdə belə bir fəvva verildi:
"Hər iki (sənətçi) hünər göstərib.
Bir kimsə rumlutaq naxış yaratmaz,*

*Naxışda Maniya müjdə veriridi,
Rəsmində İqlidīs (hünəri) vardı.
İti bir firçalı, qələm vurandı,
Zehmindən firçaya naxış salırdı.
Lütfündə məharət elə var idi,
Suyun da üstünə naxış salırdı.*

ندیمی خاص بوش نام شاپور
جهان گشته ز مغرب تالهاور
ز نقاشی به مانی مزده داده
به رسامی در اقلیدس گشاده
قلم زن چابکی صورتگری چست
که بی کلک از خیالش نقش می‌رست
چنان در لطف بودش آیدستی
که بر آب از لطافت نقش بستی

Qeyd edək ki, suyun üzərində naxış salmaya (rəsm çəkməyə) “Ebru” sənəti deyilir. “Ebru” sözü cığatay türkcəsində “dalğavan”, farsca “bulud”, ya “suyun üzü”, ərəbcə isə “üz üçün su” mənasına gəlir. Bu sənətin harada və nə zaman yaranması haqda bir neçə tədqiqat var. Onlardan biri budur ki, “Ebru” 13-cü əsrdə Türkiyədən və Səmərqənddə yaranıb. Hazırda bu sənət Türkiyədə “ebru-zən” (“ebru çəkən”) ustalar tərəfindən yaşadılır.

Nizami 12-ci əsrdə “Ebru”dan söz açdığına görə, əminliklə deyə bilərik ki, bu sənətin yaranması daha qədim dövrlərə gedib çatır. Belə ki, İran şahı Xosrov Pərvizin rəssamı olan, su üstündə naxış çəkən Şapurun eramızın VII əsərində yaşadığını nəzərə alsaq, baxıb görürük ki, “Ebru”nun səs-səmiri VII əsrdən də qabaqlara gedir.

Nizami yuxarıdakı misralarda “firça, naxış, naxış salan, naxış verən, rəsm, qələm vuran” olmaqla altı rəngkarlıq termini işlədir. Şair həm də Şapur obrazını rəssamlıq baxımından açmaq üçün onu “naxışda müjdə verən, rəsmində İqlidīs hünəri olan, iti firçalı surət çəkən, zehmindən firçaya naxış salan, suyun üstünə naxış salan” olmaqla beş peşə adı ilə tanıdır.

Şapur rəssamlıq istedadını Şirinin önündə qabartmaq üçün ona deyir ki, əgər qələmlə naxış çəkərsə, Mani öz əsəri olan “Ərjəng”in üstünə qələm çəkəcək. Birinci “qələm”in mənası “firça” deməkdir, ikinci “qələm” isə “silər” mənasında “qələm çəkəcək” frazeoloji feilin tərkibindədir.

Sözünün ardı olaraq Şapur vurğulayır ki, bir adam başı çəksə, tərpanən və bir qanad çəksə, quş olub uçar. Nizami bunu deyir ki, bu obrazın rəssamlığı istər yerdə, istər göydə hökmran idi [2, I c., s.172]:

*Əgər mən qələmlə naxış çəkərsəm,
Mani də “Ərjəng”ə qələm çəkəcək.
Bir adam başını çəksəm, tərpanən,
Bir qanad çəkərsəm, quş olub uçar.*

چو من نقش قلم را در کشم رنگ
کشد مانی قلم در نقش ارزنگ
بجنبد شخص کو را من کنم سر
بپرد مرغ کو را من کنم پر

Şirin öz kəməzləri ilə bağda gəzərkən, Şapurun çəkib ağacdan asdığı Xosrov şahın ruhani şəklini görür. Şirinin can quşu (ruhu) pərvaza gəlib, dilini söz deməkdən tutub saxlayır. Nizami “ruhani şəkil” ilə o şəkilə işarə edir ki, onu Şapurun əli çəksə də, bu əli ruh idarə edib. Məhz ruhun idarə etdiyi əl şedevr rəsm əsərlərini ortaya qoyur – Rafael, da Vinçi, Rembrandt, Repin... kimi [2, I c., s.177]:

*Şirin öz gözünü yenə açınca,
Ruhani bir şəklə baxası oldu.
Canının quşu da pərvaza gəlib,
Dilini deməkdən tutub saxladı.*

نگر باره چو شیرین دیده بر کرد
در آن تمثال روحانی نظر کرد
به پرواز اندر آمد مرغ جانش
فرو بست از سخن گفتن زبانش

Bağda dolaşan Şirinə özünü göstərən, sənətin ucaldığından söz açan Şapur deyir ki, Şirinin bu bağda üç dəfə gördüyü şəkil Xosrov şahındır və həmin rəsmi Şapur çəkib. Şapur qeyd edir ki, ayrı bir rəssamın hər çəkdiyinə ancaq görüntüsü var, amma canı yoxdur. Nizami burda onu demək istəyir ki, can (ruh) ancaq yüksək sənət əsərində olur, adi sənət əsərində olmur. Şapur daha sonra vurğulayır ki, özünə də rəssamlıq dərslərini keçiblər, ancaq şəklinin can donunu Ayrırsı tikib. Nizami “Ayrırsı” dedikdə, varlıq aləminin baş rəssamı olan Tanrıni nəzərə tutur. Şapur sonda onu da əlavə edir ki, Xos-

rovun şəklini görüb, ona vurulan Şirin onun özünü görse, nə edər [2, I c., s.183]:

*O surət çəkənam, öz firçam ilə
Xosrovun şəklini çəkib qurtardım.
Ayrı bir rəssamın hər çəkdiyində
Görüntü görünür, canı olmayır.
Məna də rəssamlıq dərslər keçiblər,
Şəklilə can donunu Ayrırsı çəkib.
Xosrovun şəklinə belə vuruldun,
Özünü görəndə onda nə olar.*

من آن صورتگر کمز نقش پرگار
ز خسرو کردم این صورت نمودار
هر آنصورت که صورتگر نگارد
نشان دارد ولیکن جان ندارد
مرا صورت گری آموختستند
قیای جان دگر جا دوختستند
چو تو بر صورت خسرو چینی
بین چون بود کاور را ببینی

İskəndər şahı görmədən öncə onun tablosunu ipək parçaya saldıran Bərdə padşahı Nüşabə onunla görüşərkən ona deyir, “*Hindistandan Rum torpağınadək hər yerə ağıllı, sınaqlı rəssam göndərmişəm ki, onlar böyük şahların tablosunu çəkərək, ipək parçaya salsınlar. Hər diyərə göndərdiyim rəssamlar çəkdiqləri tabloları mənə yollayırlar. Sonra mənim incə rəyim (zövqüm) sarayda onları yoxlayır. Sonra da hər tablounun hansı şahın olmasını təsdiqləyən yazılı kağız tələb edirəm. Bu yazılı kağızlar təsdiq etsə, qəbul edirəm. Mən hansı şəklilə pis və yaxşı olmasını bilirəm, çünki mən fərsət (zövq) əhliyəm*” [2, I c., s.1146]:

*Hind ölkəsindən Rum çölünədək,
Virana yerlərdən abad yerlərə,
Hər ölkə, diyərə mən göndərmişəm*

Nəticə / Conclusion

Qeyd edək ki, Nizami boyakarlıqla bağlı sözləri təkrar etməmək üçün onların sinonim variantlarını işlədir. Təkcə bu məqalədə yer alan sitatların fərscəsində “rəssam” peşə sözü üçün “firça ustası, naxış salan, naxış vuran, rəssam, rəsm çəkən, surət çəkən, surət salan, tablo çəkən, tablo salan” peşə sözlərini, “rəssamlıq”

*Ağıllı, sınaqlı olan bir rəssam.
Ta ki o, ölkələr tutan şahların
Rəsmi çəkərək ipəyə salsın.
Sonra hər diyərdən hər surət çəkən
Çəkdiyi rəsmi mənə yollayır.
Elə ki tablolar saraya gəlib,
Onları bu incə rəyim yoxlayır.
Hər şəklə yazılı təsdiq istərəm,
Bu şəkil kimindir, bilinsin deyə.
Desələr, o, filan padşahındadır,
O zaman tablounu doğru sayıram.
Sonra da tərpanən dırnağa kimi
Hər rəsmə bir daha nəzər salıram.
Hər yaşı ötmüşü, hər bir cavanı
Onun öz qədrincə ölçüb-biçirəm.
Hər şəklilə pisinə, yaxşısına da
Baladəm, çünki mən fərsətliyəm.*

ز هندوستان تا بیابان روم
ز ویران زمین تا به آباد بوم
فرستادهام سوی هر کشوری
فراست شناسی و صورتگری
بدان تا ز شاهان اقلیم گیر
کند صورت هر کسی بر حریر
نگارنده صورت از هر دیار
سرانجام نزد من آرد نگار
چو آرد صورت به نزدیک من
در او بنگرد رای باریک من
گوا خواهم آن نقش را در نبشت
ز هر کس که این از که دارد سرشت
چو گویند نقش فلان پادشاست
پندیرم که آن نقش نقشبست راست
پس از ناخن پای تا فرق سر
گمارم بهر صورتی بر نظر
ز هر سالخوردی و هر تازه‌ای
بگیرم به قدر وی اندازه‌ای
د و نیک هر صورتی از قیاس
شناسم که هستم فراست شناس

peşə sözü üçün “firçaçılıq, naxışçılıq, rəssamlıq, rəsmçilik, surətçilik” peşə sözlərini, “rəsm” peşə sözü üçün “bəzək, bütxana, nigar, naxış, rəsm, surət, tablo” peşə sözlərini, “şəkil çəksin” peşə feili üçün “naxış çəksin, naxış vursun, nigar çəksin, rəsm çəksin, surət çəksin, şəkil çəksin, tablo çəksin” peşə feillərini yazıya alır.

Heç bir elmi əsər, o cümlədən təsviri sənətin bir qolu olan rəngkarlıq əsəri kamil (tamamlanmış) sayıla bilməz. Dahi italyan rəssamı Leo-

nardo da Vinçi doğru buyurur ki, “İncəsənət əsəri üzərində iş heç zaman tamamlana bilməz, sadəcə, ancaq bir kənara atıla bilər” [4].

Ədəbiyyat / References

Fars dilində

1. Moin, Fərhəng-e farsı, VI c. Tehran: “Əmir kəbir”, 1985.
2. Nizami G. Kolliyat-e Xəmsə, I c. Tehran: “Cavidan”, 1374.
3. Nizami G. Kolliyat-e Xəmsə, II c. Tehran: “Cavidan”, 1374.

Rus dilində

4. www. YouTube, kanal “Мотивируй себя”.

Мотивы живописи в поэзии Низами (Низами Гянджеви–880)

Рустам Гулиев

Азербайджанская государственная академия художников. Азербайджан.
E-mail: painter9713@gmail.com

Резюме. Низами не был художником, но в отдельных разделах своих поэм затрагивал вопросы живописи, уточнял личность идеального художника. Согласно Низами, портрет, написанный мастером-художником, поражает человека, трогает его и внушает ему позитивные мысли.

По мнению Низами, кисть художника должна быть послушной, подвижной и острой. Хороший художник, по словам поэта, не продает произведение искусства, а превращает его в источник удовольствия. В свое время Низами считал римских художников превосходными в искусстве. Однако он предпочитал китайских художников в копировании картин. Поэт говорит, что и то и другое требует мастерства.

Ключевые слова: Низами, кисть, рисунок, живопись, произведение искусства, символ, портрет